

کتابشناسی شروح شرایع الاسلام

ناصرالدین انصاری قمی

مقدمه

فقیه پرآوازه و عالم متفکر بلندپایه شیعه ابوالقاسم نجم‌الدین جعفر بن حسن بن یحیی بن حسن بن سعید هذلی حلّی (۶۰۲-۶۷۶ق)، مشهور به «محقق» و «صاحب شرایع» شخصیتی است درخشان در قاموس پیشوایان شیعه که ستایش بزرگی و جلالت وی در این مختصر نگنجد و کتابی مفصل را می‌طلبد.^۱

۱. دانشمند معظم آیت‌الله استادی دامت برکاته این مهم را بر عهده گرفته و کتابی به نام: شرح احوال و آثار محقق حلّی را به سامان رسانیده است. برای آشنایی بیشتر با زندگانی محقق، ببینید: لؤلؤة البحرين، ص ۲۲۷-۲۳۵؛ اعیان الشیعة، ۹۳-۸۹/۴؛ روضات الجنّات، ص ۱۴۶-۱۴۹؛ ریحانة الادب، ۳/۴۸۲-۴۸۴؛ الذریعة (مجلدات مختلف)؛ قاموس الرجال، ۳۷۸/۲؛ شعراء الحلّة، ۱/۱۹۴-۲۰۲؛ فقهاء الحلّة، ۱/۱۹۱-۲۰۵؛ تاریخ الحلّة، ۲/۱۷۵-۱۸۰؛ فوائد الرضویة، ص ۶۲-۶۷؛ الکنی و الالقاب، ۳/۱۲۷-۱۲۹؛ طرائف المقال، ۲/۴۴۴-۴۴۱؛ مهجة الآمال، ۲/۵۱۴-۵۲۶؛ تنقیح المقال، ۱/۲۱۴-۲۱۵؛ اعلام العرب، ۲/۹۷-۱۰۰؛ رجال ابن داود، ص ۸۳-۸۴؛ البابلیات، ۱/۷۱-۷۳؛ قصص العلماء، ص ۳۶۴-۳۶۷؛ مفاخر اسلام، ۴/۱۷۵-۱۸۸؛ مقدمه شرایع الاسلام؛ مقدمه الرسائل التسع؛ مقدمه المعتبر فی شرح المختصر؛ مقدمه المختصر النافع؛ مقدمه معارج الاصول.

دانشمندان و تراجم‌نگاران شیعه و سنی در توصیف عظمت وی داد سخن داده و صفحات بسیار در پیرامون وی نگاشته‌اند.

علامه فقید مرحوم میرزا محمدعلی مدرس خیابانی گوید:

... از مفاخر علمای امامیه قرن هفتم هجرت که بسیار جلیل‌القدر و عظیم‌الشان و رئیس‌العلماء و فقیه‌الحکما و بدرالعرفا و وارث علوم ائمه هدی بوده و تبحر او در تمامی علوم متنوعه دینی و تمهیر وی در شعر و انشا و فنون ادب و تحقیق و وثاقت و تدقیق و فصاحت و جامعیت فضائل نفسانیه و مکارم اخلاق کمالیه، کالشمس فی رابعة النهار، واضح و آشکار و شهره آفاق و محقق علی‌الاطلاق می‌باشد، که در مضمار مسابقت، گوی این مکرمت را از دیگران ربوده... و بسیار سریع‌الاستحضار و در اثبات مطالب حق غامضه اصلیه و فرعیه و ریاضیه و عقلیه و نقلیه، ابصر و در حل مشکلات علمیه، افطن اهل عصر بوده است و بالجمله در میان علمای شیعه آفتابی است درخشان که اشراقات انوار علمیه‌اش نورافکن تمامی بلاد اسلامی گردیده است...^۱

کتاب‌ها و آثارش که قرن‌های متمادی است در آسمان علم و دانش خوش می‌درخشد، عبارت‌اند از: ۱. المسلك فی اصول الدین ۲. الکهنه یا التکهنه یا اللهنه فی المنطق ۳. معارج الاصول ۴. نهج الوصول الی علم الاصول ۵. شرح نکت النهایه ۶. شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام ۷. مختصر النافع ۸. المعتبر فی شرح المختصر ۹. استحباب التیاسر لاهل العراق ۱۰. مختصر المراسم (مراسم تألیف سلار دیلمی و در فقه است) ۱۱. تلخیص الفهرست (فهرست تألیف شیخ طوسی و در طبقات رجال است) ۱۲. المسائل العزیه ۱۳. المسائل المصریه ۱۴. دیوان شعر.^۲

۱. ریحانه الادب، ۴/۴۸۲-۴۸۳.

۲. به اهتمام حضرت آیت‌الله استادی، ۹ رساله محقق در مجموعه‌ای به نام: الرسائل التسع به چاپ رسیده است. این رساله‌ها عبارت‌اند از: ۱. تیاسر القبله ۲. المقصود من الجمل والعقود ۳. المسائل الخمسة عشرة ۴. المسائل الکمالیه ۵. المسائل الطبریة ۶. المسائل البغدادیه ۷. المسائل المصریه ۸. المسائل التسع ۹. المسائل العزیه.

از آن میان کتاب شرایع در میان کتاب‌های فقهی شیعه از شهرت و درخشندگی خاصی برخوردار است. این کتاب یکی از برترین، ارزنده‌ترین و جامع‌ترین کتاب‌های فقهی امامیه است که از بدو تألیف تا کنون همواره محور تدریس و تحصیل و عنوان درس خارج استدلالی اساطین حوزه‌های علمیه بوده و از زمان مؤلف تا این هنگام بارها و بارها بر آن حاشیه، تعلیقه، شرح و ترجمه، به زبان‌های گوناگون (فارسی، اردو، ترکی، روسی، فرانسوی و احتمالاً انگلیسی) نوشته شده است.

مؤلف خود کتاب الشرایع را به نام: *النافع فی مختصر الشرایع یا المختصر النافع* تلخیص و سپس به اسم: *المعتبر فی شرح المختصر* شرح نمود، که *مختصر النافع* نیز، بارها مورد شرح فقهای شیعه قرار گرفته است.^۱ و این‌ها همه به دلیل چند ویژگی کتاب است:

۱. تبویب بی‌نظیر کتاب: تا پیش از زمان محقق، کتاب‌های فقهی از نظم خاصی پیروی نمی‌کرد و ابواب عبادات و معاملات همه درهم آمیخته بود، که نمونه‌اش *مقنعه* شیخ مفید (م ۴۱۳ق) است. اما محقق با تدوین شرایع فقه را نظم خاص بخشید و آن را به چهار بخش: عبادات، عقود، ایقاعات و احکام مرتب ساخت؛ زیرا بحث‌های علم فقه یا به امور دنیا تعلق دارد و یا به امور آخرت؛ اگر به امور اخروی تعلق داشته باشد «عبادات» است و اگر به امور دنیوی مربوط باشد از دو حال خارج نیست: یا به عبارت نیازمند نیست که آن را «احکام» می‌نامند؛ مانند: میراث، قصاص و دیات. و اگر محتاج به عبارت باشد از دو حالت خارج نیست: یا نیاز به دو طرف دارد و یا یک طرف کفایت می‌کند. اگر دومی باشد «ایقاعات» است؛ مانند: طلاق و عتق. و چنانچه اولی باشد «عقود» نامیده می‌شود؛ مانند: معاملات و نکاح.^۲ از این روش از آن زمان تا کنون در تمام کتاب‌های فقهی پیروی می‌گردد.

۲. ترتیب احکام: محقق حلی در بیان مسائل شرعی شیوه‌ای خاص برگزیده؛ یعنی ابتدا واجبات احکام، سپس مستحبات، و پس از آن مکروهات و در پایان محرّمات را ذکر کرده است.

۱. شروح آن را ببینید در: *الذریعه* ۵۷/۱۴.

۲. *حاشیه شرایع*، چاپ سنگی، ص ۲.

۳. کثرت فروعات: شرایع الاسلام دربرگیرنده مسایل بسیار فقهی و خلاصه نهاییه شیخ طوسی (که عبارات آن مضامین روایات است) و مبسوط و خلاف شیخ (که همانند کتب فقهی عامه در جمع فروع) است و همین سبب توجه بیش از حد فقها و دانشمندان در طی قرون و اعصار بدین کتاب شده است.^۱
۴. نثر زیبا و دلپذیر: قلم استوار، زیبایی کلام، اسلوب واحد، کمی الفاظ و کثرت معانی از ویژگی‌های دیگر این کتاب است.
۵. جامع ابواب فقه: شرایع دربرگیرنده تمام ابواب فقه از طهارت تا دیات است و کمتر مسئله فقهی است که در این کتاب بی‌مانند، نیامده باشد.
- این‌ها همه انگیزه آن شد که این کتاب رایج‌ترین و استوارترین متن فقه امامیه قرار گیرد، که به یمن شرح و تفسیر آن از زمان‌های دور تا کنون مجموعه‌ای گرانبها از تراث فقهی شیعه در دسترس ما قرار گرفته است.
- شرح‌های این کتاب (که به گونه‌های مختلف مانند: شرح آمیخته با متن (مزجی)، تعلیقه و قال-اقول بوده) دو قسم‌اند:
۱. شرح‌هایی که نام خاصی ندارند و به نام شرح شرایع الاسلام معروف‌اند.^۲
 ۲. شروحي که عناوین خاصی دارند. معروف‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: مسالک، مدارک، جواهر، مطالع الانوار و مصباح الفقیه و هدایة الانام.
- مقاله‌ای که در پیش روی شماست، با استفاده از مصادر فراوان، در صدد معرفی شروح قسم دوم و توصیف و یادکرد نسخه‌های خطی و چاپی آن‌ها برآمده است. امید است که این نوشتار گامی کوتاه در جهت آشنایی دانشوران و اندیشمندان، با برخی از تراث فقهی شیعه و کوشش‌های فقهای امامیه، در راه اعتلای فقه شیعه بوده باشد.

۱. قاموس الرجال، ۳۷۸/۲.

۲. الذریعه، ۳۱۶/۱۳-۳۳۲؛ نیز تعلیقات شرایع را در همان کتاب، ۱۰۸/۴ و حواشی آن را در همان، ۱۰۶/۶-۱۰۹ ببینید.

۱. احکام الأنام في شرح شرایع الإسلام

آیت الله سید نورالدین حسینی شیرازی (۱۳۷۵ق -)

۲. أدلة الأحكام في شرح شرایع الإسلام

علامه شیخ محمد رضا غراوی نجفی از شاگردان آیات عظام: سید کاظم یزدی و شیخ علی رفیعی مؤلف تنها دو کتاب طهارت و صلوة شرایع را شرح نموده است. الذریعة، ۴۰۲/۱.

۳. أساس الأحكام في شرح شرایع الإسلام

علامه شیخ محمد حسن بن مولی محمد جعفر شریعتمدار استرآبادی تهرانی (۱۲۴۹-۱۳۱۸)، از شاگردان شیخ انصاری و شیخ محسن خنفر. آقاییزگی تهرانی، چهار جلد از آن را به این شرح نزد فرزندش شیخ محمود شریعتمدار دیده است:

ج ۱: مواقیت، بحث مواسعه و مضایقه و مبحث قبله.

ج ۲: وقف، صوم، ضمان، برخی فروع نکاح و رضاع (در ابتدایش اجازه شیخ راضی نجفی به مؤلف دیده می شود).

ج ۳: قضاء و شهادت (اجازه علامه شیخ مشکور حولای به نویسنده، در آغاز کتاب مندرج است).

ج ۴: غصب، اجاره، بیع صرف و خیارات.

الذریعة، ۴/۲.

۴. أسس الحدود و التعزیرات

میرزا جواد تبریزی (۱۳۴۵-۱۴۲۷ق)، از شاگردان آیات عظام: آقای خوبی و میرزا باقر زنجانی، چاپ قم، ۱۴۱۷ق، وزیری، ۴۹۰ ص.

۵. أسس القضاء و الشهادة

آیت الله حاج میرزا جواد تبریزی، چاپ قم، ۱۴۱۵ق، وزیری، ۶۲۴ ص.

۶. الالتقاط في الفقه

علامة بزرگ آیت الله العظمی حاج میرزا حبیب الله رشتی (۱۲۳۴-۱۳۱۲ق). از شاگردان شیخ انصاری و صاحب جواهر از این کتاب شریف، از ابتدای طهارت تا آخر عبادات در چند جلد بزرگ برآمده و از معاملات، کتاب‌های اجاره (همراه با بحث بیع فضولی و معاطاة) و قضا و غصب به چاپ رسیده و رهن و وقف و احیاء موات و صید و ذباحت آن در کتابخانه حسینیة شوشتری‌های نجف بوده است. الذریعة، ۲۸۵/۱، ۲۸۶-۱۲۲.

۷. انوار الفقاهة

شیخ دخیل بن شیخ محمد حچامی نجفی (م ۱۳۰۵ق)، از شاگردان شیخ محمدحسین کاظمی این کتاب شرح شرایع و توضیح و تبیین بخش عبادات آن در چندین مجلد است. (احتمالاً شرح کتاب صلوة، صوم، حج، بوده است). الذریعة، ۴۳۷/۲ و معجم رجال الفکر و الادب فی النجف، ۴۰۲/۱.

۸. ایضاح ترددات شرایع الاسلام

از: نجم‌الدین جعفر بن الزهدری حلی (از شاگردان محقق حلی - م ۶۷۶ق-). مسائلی را که محقق در شرایع با تردید مطرح نموده و در آنها فتوا نداده است، در این کتاب با استدلال بررسی شده و گفتار فقهای مشهور را با نقد و بررسی توضیح می‌دهد. نسخه خطی آن به ش ۵۱۷۷ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی موجود است. فهرست کتابخانه، ۳۸۳/۱۳. این کتاب در قم به چاپ رسیده است.

۹. ایضاح الکلام فی شرح شرایع الاسلام = ایضاح الاحکام

علامه شیخ حسین بن مولی محمدعلی اعسم نجفی - شاگرد صاحب ریاض - (م ۱۲۸۸ق). آقابزرگ تهرانی جلد اولش - شرح کتاب طهارت - را دیده و ظاهراً جلد دومش نیز، در شرح کتاب صلوة نگاشته است. الذریعة، ۴۹۷/۲-۴۹۸ و معجم رجال الفکر فی النجف ۱۶۴/۱.

نسخه خطی آن به ش ۲۲۴۲ در کتابخانه آستان قدس رضوی و به ش ۶۸۹۲ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است.

فهرست الفبایی کتابخانه آستان قدس، ص ۷۹؛ فهرست دانشگاه، ۳۹۰/۱۶.

۱۰. بدائع الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

شیخ عبدالرحیم حائری اصفهانی (۱۲۹۴-۱۳۶۷ق) نوّه صاحب فصول و از شاگردان شیخ زین العابدین مازندرانی.

معجم رجال الفکر فی النجف ۳۸۲/۱.

۱۱. بحر الحقایق

علامه فقیه آیت الله میرزا ابوالقاسم بن محمدتقی اردوبادی (م ۱۳۳۳ق) - پدر میرزا محمدعلی غروی اردوبادی و از شاگردان فاضل ایروانی و ملاعلی نهاوندی.

این کتاب شرح باب طهارت بوده و در کتابخانه مولی علی محمد نجف آبادی

- نجف - بوده است.

الذریعه، ۲۸۲/۱۶.

۱۲. بحر الحقائق

ملا عبدالصمد همدانی

نسخه خطی آن در کتابخانه مجلس به شماره ۵۹۱۶ موجود است.

فهرست کتابخانه مجلس ۳۰۳/۱۷، مقدمه ای بر فقه شیعه ۹۲.

۱۳. بدایع الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

میرزا محمد بن سلیمان تنکابنی (۱۲۳۵-۱۳۰۲ق) - نویسنده کتاب های بسیار و از

شاگردان صاحب جواهر و صاحب ضوابط. بنا به گفته مؤلف فقیه:

این کتاب مشتمل است بر ذکر اقوال و بیان استدلال و حق در مقال و إلى

الآن - ۱۲۹۰ق - هفده مجلد نگاشته شده [است].

تفصیل آن عبارت است از: شرح بخش های: طهارت، صلات، زکات، خمس،

صوم، متاجر، قضاء، غصب و صید و ذباحه. و هر مجلد تقریباً هفت هزار بیت است.

قصص العلماء، ص ۸۵ و الذریعه ۶۰/۲-۶۱

۱۴. بدائع الأفهام في شرح شرايع الإسلام

مولا محمدرضا نجفی گلپایگانی

۱۵. بدایع الاسلام في شرح شرايع الاسلام

میرزا محمد حسن بن حاج ملا علی علیاری تبریزی (۱۲۶۶-۱۳۵۸ق) از شاگردان آخوند خراسانی و سیدکاظم یزدی.
مقدمه بهجة الآمال، ص ح (ص ۸) و معجم رجال الفکر فی النجف ۹۰۱/۲.

۱۶. براهین الاحکام في شرح شرايع الاسلام

سید ابوالحسن بن هادی حسینی تنکابنی (ح ۱۲۲۲-۱۲۸۶ق) - از شاگردان صاحب جواهر و صاحب ضوابط.
اصل کتاب در کتابخانه مدرسه آیت الله العظمی بروجردی - نجف - موجود است.
دلیل المخطوطات، ص ۸؛ بزرگان رامسر، ص ۲۲-۲۳ و معجم رجال الفکر فی النجف ۳۱۶/۱.

۱۷. البرهان الساطع للانام في شرح شرايع الاسلام

شیخ محمدجواد بن شیخ حسن حارثی عاملی نجفی.
پایان تألیف: ربیع الثانی ۱۲۳۶؛ این کتاب شرح استدلالی مفصّلی با عناوین «قوله-قوله»، با نقل گفتار فقها و ردّ و نقد بسیار است.
علّامة تهرانی جلد اول کتاب را که شرح برخی مباحث طهارت بوده، در مجلدی بزرگ به خط مؤلف - همراه با تقریظ شیخ قاسم محی الدین نجفی (م ۱۲۳۷ق) - مشاهده کرده است.

الذریعة، ۹۵/۳-۹۶ و کرام البررة ۲۷۸/۱.

نسخه اصل آن در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی، به ش ۳۹۵۰ موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۳۳۴/۱۰.

۱۸. تحقیق دلائل الاحکام في شرح شرايع الاسلام

شیخ مشکور بن محمد جواد حولای نجفی (م ۱۳۵۳ق).

این کتاب شرح گسترده‌ای بوده و از آن مباحث صلاة، زکاة و منجزات مریض برآمده است.

الذریعة، ۴۸۳/۳ و ۳۲۸/۱۳.

نسخه خطی آن (شامل مقدمات نماز و منجزات مریض) در کتابخانه مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی به ش ۶۴۱۱ موجود است
فهرست کتابخانه مرعشی، ۱۸/۱۷.

۱۹. تحلیل الکلام فی شرح شرایع الاسلام

حاج شیخ راضی نجفی تبریزی (۱۳۲۵-۱۴۰۹ق) از شاگردان آیات عظام: شیخ عبدالکریم حائری و سید محمدتقی خوانساری. این کتاب شرح «کتاب القضاء» شرایع بوده و در قم به چاپ رسیده است. نیز باب طهارت (و نجاسات و تیمم) را هم نگاشته و به چاپ نرسیده است.
گنجینه دانشمندان ۱۰۰/۲.

۲۰. تشریح الاحکام

این کتاب شرح فصل «میراث» شرایع بوده و به زبان اردو به چاپ رسیده است.
الذریعة ۱۸۵/۴.

۲۱. تقریر المرام فی شرح شرایع الاسلام

مولی محمدعلی بن مولی حسین شوشتری.
آقازرگ تهرانی جلد اولین کتاب را که شرح مزجی «طهارت» تا پایان «احکام اموات» و بسیار گسترده بوده، در کتابخانه سیدآقا شوشتری در نجف مشاهده کرده است.
الذریعة، ۳۶۶/۴.

۲۲. توضیح الأحکام فی شرح شرائع الاسلام

شیخ عبدالله نعمة عاملی.
معجم رجال الفكر فی النجف ۱۲۹۶/۳.

۲۳. تنقیح الکلام فی شرح شرایع الاسلام

شیخ حسین عصامی نجفی - معاصر صاحب جواهر (م ۱۲۶۶ق) -
الذریعة، ۴/۴۶۴.

۲۴. توضیح الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

شیخ احمد بن رجب بغدادی (م بعد از ۱۱۶۶ق) -
نسخه اصل اولین جلد آن - که شرح کتاب اجاره تا پایان عتق است - در کتابخانه
شیخ مشکور حولوی (م ۱۳۵۳ق) بوده است.
الذریعة، ۴/۴۸۹-۴۹۰.

۲۵. التوضیح النافع فی شرح ترددات صاحب الشرایع

شیخ حسین فرطوسی حویزی (معاصر)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۶ق،
وزیری، ۴۷۶ص.

۲۶. توضیح الکلام فی شرح شرایع الاسلام

علامه شیخ محمد مظفر (۱۲۵۶-۱۳۲۲ق).
شرح مزجی مختصر تمام شرایع، در دو جلد بوده است. نسخه خطی آن نزد نواده
مؤلف در بغداد موجود است.
الذریعة، ۵/۴۹۵.

۲۷. جامع الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

سیدمحمد بن حسن بن سیدمحسن اعرجی کاظمی (م ۱۳۰۳ق).
اولین جلد آن به شرح کتاب طهارت از آغاز تا پایان بحث وضو پرداخته است.
(آقابزرگ تهرانی مؤلف را به وصف «امام» ستوده است. الذریعة ۴۸/۵، سطر ۴).
الذریعة، ۵/۳۲-۳۳.

۲۸. جامع المدارک

آیت الله حاج سیداحمد موسوی خوانساری (۱۳۹۰-۱۴۰۵ق) - از مراجع تقلید
بزرگ معاصر -.

مؤلف معظم، شرح تمام ابواب مختصر النافع را در کتاب جامع المدارک نموده و شرح باب حج را از کتاب شرایع انتخاب نموده است.

۲۹. جامع الجوامع في شرح الشرايع

سیدحسن بن سیدمحسن اعرجی کاظمی.

مؤلف کتاب شرایع را از ابتدای «طهارت» تا انتهای کتاب «حج» در چهار جلد شرح داده است (طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم، حج).
الذریعة ۴۷/۵-۴۸.

۳۰. جامع الغرر

از سید محمدعلی بن محمدباقر شفیق اصفهانی (م ۱۲۸۲ق).
نسخه خطی آن در مجموعه ش ۱۹۹۵ کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی و به ش ۵۱۷ در کتابخانه مسجد اعظم قم، موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۳۶۷/۵؛ فهرست مسجد اعظم، ص ۱۰۱.

۳۱. جواهر الافکار

شیخ محمد بن ابراهیم مشهدی (م ۱۲۸۱ق). این کتاب در چندین جلد نگاشته شده است.
الذریعة ۲۶۳/۵ و معجم رجال الفکر فی النجف ۱۲۰۶/۳.

۳۲. جواهر الکلام في شرح شرايع الاسلام

علّامة بزرگ و فقیه سترگ آیت الله العظمی شیخ محمدحسن نجفی بن شیخ باقر (ح ۱۲۰۲-۱۲۶۶ق).
زبان از گفتن و بنان از نوشت بزرگی و قدر و منزلت کتاب باز می ماند. کتابی که شبیه آن در شیرینی تعبیر، حسن بیان، دقت نظر، قدرت استدلال، نقل گفتار فقها و استنباط حلال و حرام بوده باشد، تاکنون نوشته نشده است. هیچ فقیهی بی نیاز از این کتاب نیست. مؤلف با زبردستی و چیرگی تمام و با احاطه ای تام با استفاده از ادله اربعه کتاب، سنت، اجماع و عقل به تحریر مطلب پرداخته و به شایستگی از عهده آن بر آمده است.

مرحوم محدث نوری درباره آن می‌نویسد:

در تاریخ اسلام کتابی فراگیر به مانند آن در حلال و حرام نگاشته نشده است. و سپس از استادش مرحوم شیخ عبدالحسین شیخ‌العراقین تهرانی چنین نقل می‌کند: اگر مورخ زمان صاحب جواهر می‌خواست تاریخ یکی از امور عجیب روزگار را بنویسد، امری عجیب‌تر و شگفت‌آورتر از تألیف این کتاب در زمان خویش نمی‌یافت.^۱

مرحوم علامه سیدمحسن امین نیز می‌نویسد:

هماره علمای پس از وی بر این کتاب تکیه کرده و کتاب دیگری را بر آن برتری نداده‌اند. و این به خاطر مزایا و ویژگی‌هایی است که این کتاب داراست؛ از قبیل: دربرگرفتن تمام ابواب فقه از عبادات، و سیاسات و معاملات، و جمع نمودن اقوال و گفته‌های فقها در تمام موضوعات فقهی، و قرار گرفتن مبنای کتاب بر استنباط و استدلال، و اعمال نظر دقیق و تجلی روح تحقیق در جای-جای کتاب و خالی بودنش از حشو و زواید. همه این‌ها خصایصی است که در کمتر کتابی از متقدمان و متأخران گرد آمده است...^۲

مرحوم علامه شیخ آقابزرگ تهرانی می‌فرماید:

... این کتاب از آیات فقه جعفری و ستارگان آسمان دانش است. آوازه شهرتش کران تا کران عالم را در نور دیده است و از سرچشمه زلال دانش بزرگان دانشمندان سیراب گشته‌اند.^۳ در گنجینه‌های ملوک و پادشاهان بعضی از جواهرات کتابش یافت نمی‌شود. و در ذخایر علمی دانشمندان یکی از میوه‌های درخت جواهر معهود نیست، کتابی فراگیر و جامع به مانند آن در استنباط حلال و حرام نگاشته نشده، و هیچ یک از فقها

۱. مستدرک الوسائل، ۳/۳۹۷ و در چاپ مؤسسه آل‌البیت، ۲۰ (جلد ۲ خاتمه مستدرک) / ۱۱۵.

۲. اعیان الشیعة، ۹/۱۴۹.

۳. الکرام البررة، ۱/۳۱۳.

و دانشمندان به موفقیتی همانند آن دست نیافته است. زیرا این کتاب دربرگیرنده ابتدا تا انتهای فقه همراه با استدلال، و با دقت نظر و نقل گفتار فقیهان بوده و مؤلف عمر شریفش و تمام وسع و توانایی‌اش را در نگارش آن به کار گرفته، و بیش از سی سال در تألیف آن رنج برده و زحمت کشیده [۱۲۲۷-۱۲۵۷ق - پایان تألیف آخرین جلد کتاب: باب جهاد-] و با کار بزرگش بر تمام بزرگان و دانشوران ممت نهاد و همگان را ریزه‌خوار خویش در شناخت و استنباط احکام دین ساخته است...^۱

امتیازهای جواهر - از آنچه گفته شد - عبارت‌اند از:

۱. احاطه به سخنان فقها و ادله فتاوی علما و مناقشه در آن با دید تحقیق و نظر عمیق.
 ۲. دربرگرفتن تمام ابواب فقه از: عبادات، معاملات، سیاسات و ایقاعات.
 ۳. یکنواختی اسلوب و روش از ابتدای کتاب تا انتهای آن.
 ۴. بی‌نیاز کردن فقیه از بسیاری آثار فقهی متقدمان، و دربرداشتن بسیاری از بحث‌های تألیفات فقهی متأخران. مجتهد با در اختیار داشتن آن و تأمل در صفحاتش از استنباط حکم شرعی مطمئن خواهد بود.
 ۵. دربرگیرنده بسیاری از فروع فقهی نادر و کمیاب است که آن‌ها را در کتاب‌های مفصل فقهی دیگر نمی‌توان یافت. این کتاب شامل امتهات مسائل و فروع مباحث فقه است.
- آری اگر سی سال شیخ بزرگ بر سر این کتاب عمر نهاد، اما در عوض جاودانه کتابی از خود به یادگار گذاشت که تا قرن‌ها و عصرهای متمادی، همانند اختری فروزان در آسمان علم و دانش خوش خواهد درخشید.
- بی‌جهت نیست که مؤلف خود فرموده بود:

هر که نزد او جامع‌المقاصد، وسائل و جواهر بوده باشد به کتاب دیگر محتاج نخواهد بود، زیرا فقیه با مطالعه این سه کتاب از عهده فحوص و جستجو - که برای استنباط مسائل فرعی واجب است - خارج خواهد شد.^۲

۱. الذریعة، ۲۷۶/۵.

۲. فواید الرضویة، ۴۵۳.

و مانند همین گفتار نیز از شیخ انصاری نقل شده است.^۱
 نسخه خطی پاکنویس شده از خط مؤلف - که به نظر وی رسیده به و تصحیحات بسیاری به خط خویش بر آن نگاشته - در کتابخانه نواده اش شیخ عبدالحسین جواهری در ۴۴ جلد موجود بوده است. این کتاب بارها در ایران و لبنان به چاپ رسیده و آخرین چاپ آن در ۴۳ جلد، با تصحیح و تعلیق آقای حاج شیخ عباس قوچانی و فرزندش حاج شیخ محمود قوچانی، به وسیله انتشارات دار احیاء التراث العربی، در لبنان، انجام گرفته است (و جلد ۴۱ و ۴۲ - چاپ اسلامی - به تصحیح آیت الله رضا استادی است).

الذریعة، ۲۷۵-۲۷۷؛ الکرام البررة، ۳۱۲/۱.

نیز این کتاب با تحقیق گروهی از محققان، در ۴۳ جلد، به وسیله انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و هم با تحقیق گروهی دیگر - تحت نظارت و اشراف آیت الله حاج سید محمدباقر شیرازی - توسط مؤسسه امام عصر علیه السلام، در مشهد، به چاپ رسیده است.

بر این کتاب حواشی، تلخیص‌ها و کارهای گوناگونی انجام شده است؛ از جمله:

۱. آیات الاحکام فی الجواهر، تحقیق: صاحبعلی محبی، چاپ قم، ۱۴۱۹ق.
۲. معجم الجواهر، کاری از محققان: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مبنای مذهبی اهل بیت - قم، چاپ قم، ۶ جلد (رحلی).
- محققان در این کتاب، مطالب جواهر را به صورت الفبایی، موضوعی کرده و مطالب همگون و همسان آن را از دیگر مواضع کتاب استخراج کرده و در کنار هم آورده اند و در ضمن به تلخیص مطالب و حذف اقوال، پرداخته‌اند.
۳. مختارات الجواهر، کاری از محققان مؤسسه فوق‌الذکر.
- در این کتاب، مدعاهای صاحب جواهر به همراه ادله و مناقشات در آنها و اقوال دیگر فقیهان استخراج شده است، این کتاب هنوز به چاپ نرسیده است.
۴. التعریف بمصادر الجواهر، توسط انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم به چاپ رسیده است.

۱. اعیان الشیعة، ۱۴۹/۹.

۵. الدرّ الباهر فی تلخیص الجواهر، از سید جمال‌الدین دین‌پرور، چاپ قم، ۱۴۱۹ق. مؤلف در این کتاب، طهارت جوهر را تلخیص نموده است (۳۹۳ص).
۶. خلاصه الجواهر مع البیان الزاهر، از آیت‌الله سیدمرتضی حسینی فیروزآبادی (۱۳۲۹-۱۴۱۰ق)، بخشی از این کتاب - شرح طهارت در سه جلد رحلی - در قم، به چاپ رسیده است.
۷. حاشیه بر «خمس» جوهر، آیت‌الله سید ابوتراب خوانساری (۱۲۷۱-۱۳۴۶ق).
۸. حاشیه بر جوهر الکلام، آیت‌الله حاج ملاعلی کنی (۱۲۲۰-۱۳۰۶ق).
۹. حاشیه بر جوهر، آیت‌الله میرزا محمد تنکابنی (۱۲۳۴-۱۳۰۲ق).
۱۰. حاشیه بر جوهر، آیت‌الله سید عبدالاعلی سبزواری (۱۳۲۹-۱۴۱۴ق).
۱۱. حاشیه بر جوهر به نام: الانصاف فی تحقیق مسائل الخلاف، آیت‌الله شیخ محمدطه نجف (۱۲۴۱-۱۳۲۳ق). بخشی از جلد اول آن در نجف به چاپ رسیده و علامه شیخ آقابزرگ تهرانی، مجلد بزرگی از آن - از اول متاجر تا پایان قضاء - را دیده است.

الذریعة، ۵۸/۶.

۱۲. حاشیه بر «شفعه» جوهر، آیت‌الله شیخ محمدجواد بلاغی (۱۲۸۲-۱۳۵۲ق).
۱۳. حاشیه بر خمس جوهر. آیت‌الله سید ابوتراب خوانساری (۱۲۷۱-۱۳۴۶ق).
۱۴. حاشیه بر مهور جوهر. آیت‌الله حاج آقا حسین بروجردی (۱۲۹۲-۱۳۸۰) این کتاب به چاپ رسیده است.
- مجله نور علم، ش ۴۱، ص ۵۵.

۳۳. حقائق الأحكام في شرح شرایع الاسلام

شیخ محمدحسن بن ملا صالح برغانی قزوینی (م بعد ۱۲۸۸ق).
تراجم الرجال ۱۷۶/۳ و مقدمه کتاب دیات (شهید ثالث): ۳۰.

۳۴. حاوي مدارک الاحكام في شرح شرایع الاسلام

مولی مهدی قمشه‌ای اصفهانی (م ح ۱۲۸۰ق).
برخی از مجلدات آن در کتابخانه شیخ آقابزرگ تهرانی موجود است.
الذریعة، ۳۱۷/۱۳.

۳۵. حاوی المرام فی شرح شرایع الاسلام

ملاً محمدباقر گلپایگانی (زنده در ۱۲۶۸ق).
نسخه‌هایی از آن به ش ۶ و ۷ در کتابخانه مرحوم آیت‌الله گلپایگانی موجود است.
فهرست کتابخانه، ۷۴-۷۰/۱.

۳۶. حقائق الفقه فی شرح شرایع الاسلام

شیخ محمدرضا محقق تهرانی (۱۳۳۲-۱۴۱۵ق).
این کتاب شرح مفصل شرایع است و -ظاهراً- تمام آن در بیش از شصت جلد به چاپ رسیده است.

۳۷. خصائص الاعلام فی شرح شرایع الاسلام

رضوان‌الدین عبدالوهاب بن محمد صالح برغانی قزوینی (م ۱۲۹۴ق).
نسخه خطی آن به ش ۵۲۴۹ در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی و به ش ۱۸۰۸/۱ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۴۵/۱۴؛ فهرست کتابخانه مجلس؛ ۴۰۶/۹.

۳۸. الخيارات

شیخ مهدی بن شیخ علی بن شیخ جعفر کاشف‌الغطاء (۱۲۲۶-۱۲۸۹ق).
شرح کتاب خيارات شرایع است.
معجم رجال‌الفکر فی النجف ۳/۱۰۵۴.

۳۹. الدر المنضود فی احکام الحدود

تقریرات درس: آیت‌الله سید ابوالحسن هبه‌الله محمدرضا موسوی گلپایگانی (۱۳۱۶-۱۴۱۴ق)، نگارش: علی کریمی جهرمی، وزیری، ج ۳: ۴۳۰+۴۴۵+۵۰۰ص، چاپ قم، ۱۴۱۲ و ۱۴۱۴ و ۱۴۱۷ق.

۴۰. دلائل الاحکام فی شرح شرائع الاسلام

سید محمدرضا اعرجی فحام (۱۳۶۸-۱۴۲۱ق).
اختران فضیلت ۲۹۶/۱.

۴۱. الدرّة الحائرية في شرح بعض الابواب الفقهية - من كتاب (شرايع الاسلام) -

حاج میرزا علی نقی بن سید حسن - نوّه سید بحر العلوم - بن سید محمد مجاهد - صاحب مفاتیح - بن میر سید علی طباطبایی صاحب ریاض (م ۱۲۸۹ق). مؤلف در این کتاب برخی از مباحث اصولی مانند: عام و خاص را تدوین کرده و به شرح ابواب طهارت، عقود و ایقاعات (نکاح و طلاق)، کتاب بیع (از آغاز عقد البیع و شروط آن تا پایان محجوریت عبد و مالک نشدن او) پرداخته و در زمان زندگانی اش در ایران به چاپ رسیده است.

الذریعة، ۹۷/۸.

۴۲. دقائق الافهام في شرح صلح شرايع الاسلام

از نویسنده‌ای ناشناخته - و شاید از شاگردان شیخ انصاری رحمته الله -
علّامه تهرانی نسخه خطی آن را در کتابخانه مرحوم میرزای شیرازی، در سامرا دیده است.

الذریعة، ۲۳۴/۸.

۴۳. دلائل الاحكام في شرح شرايع الاسلام

آیت الله العظمی سید محمدابراهیم بن محمدباقر موسوی قزوینی صاحب ضوابط الاصول (۱۲۱۴-۱۲۶۲ق).
این کتاب شرح تمام شرایع به عنوان «قوله قوله»، به جز قضاء و شهادت و کمی از وقف است و تمام مجلدات آن در کربلا یافت می‌شود.
نیز در کتابخانه سید محمدصادق بحر العلوم در نجف، سید محمد لواسانی در نجف، سید محمدباقر حجت حائری در کربلا، و آیت الله سید محمد حجت کوه‌کمری اکثر مجلدات این کتاب موجود بوده است. (کتاب رهن (تا آخر باب صلح) آن به ش ۷۰ در کتابخانه مدرسه امام صادق - قزوین - موجود است.

الذریعة، ۲۳۹/۸-۲۴۰ و فهرست کتابخانه ۱۲۰/۱.

چند نسخه خطی از آن در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

فهرست الفبایی کتابخانه آستان قدس، ص ۲۵۲، ۷۵۴-۷۵۵.
نیز در کتاب: مقدمه‌ای بر فقه شیعه، ص ۹۳-۹۴، نسخه‌هایی از آن معرفی شده است.

۴۴. دلائل الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

شیخ علی فرزند حاج حسنعلی خیزی (خنیزی) قطیفی (۱۲۹۱-۱۳۶۳ق).
این کتاب به شرح برخی از ابواب شرایع پرداخته است.
الذریعة، ۲۴۱/۸.

۴۵. دلائل الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

آیت‌الله حاج مولی علی علیاری تبریزی (۱۲۳۶-۱۳۲۷ق) صاحب بهجة الآمال
فی علم الرجال.

این کتاب چند جلد است و در کتابخانه نوادگان مؤلف، در تبریز موجود است.
مقدمه بهجة الآمال، ۱/«ع»، (ص ۴۳) و معجم رجال الفکر فی النجف ۲/۹۰۰.

۴۶. ذخیره البضایع فی شرح الشرایع

از نعمت‌الله بن عبدالله.
نسخه خطی آن -تحریر پیش از ۱۲۵۵ق- به ش ۲۰۸۴ در کتابخانه ملی موجود است.
فهرست کتابخانه ملی، ۳۲۳/۱.

۴۷. الذرایع فی شرح الشرایع

علامه بزرگ سید میر حامدحسین کنتوری لکهنوی صاحب عبقات الانوار (م
۱۳۰۶ق) بن سید محمدقلی موسوی صاحب تشیید المطاعن.
این کتاب شرح برخی از ابواب شرایع بوده و در کتابخانه بزرگ و مشهورش در
لکهنو -هند- موجود است.
الذریعة، ۲۳/۱۰.

۴۸. ذرایع الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

شیخ محمدرضا مجتهد قمی (۱۲۶۹-۱۳۳۶ق).
تاریخ بیداری ایرانیان، ۳/۴۱۶؛ اختران قم.

۴۹. ذرایع الاحکام الی اسرار شرایع الاسلام

آیت الله حاج شیخ محمدحسن مامقانی نجفی (۱۲۳۸-۱۳۲۳ق)، صاحب بشری الوصول الی اسرار علم الاصول.

این کتاب شرح بخش های طهارت، صلوة، زکاة، خمس، صوم و حج بوده و کتاب طهارت در دو جلد، بخشی از کتاب صلوة، و کتاب صوم آن با تعلیقات فرزندش علامه آیت الله شیخ عبدالله مامقانی، در سال های ۱۳۱۹، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹ق به چاپ رسیده است.

الذریعة، ۲۴/۱۰؛ ریحانة الادب، ۴۳۳/۳.

۵۰. ذرایع الافهام الی احکام شرایع الاسلام = الذرایع فی شرح الشرایع

حاج شیخ عبدالحسین بن شیخ محمدعلی اعسم نجفی (م ۱۲۴۷ق). مؤلف در این کتاب به شرح و توضیح فصل «طهارت» شرایع دست یازیده و در سه جلد بزرگ، موفق به اتمام آن شده است:

ج ۱: احکام آبها تا اقسام و احکام غسلها.

ج ۲: از غسلها تا احکام خونها - پایان تألیف: ۱۲۳۹ق -.

ج ۳: احکام اموات تا نجاسات و مسائل آنها - پایان تألیف: ۱۲۴۳ق -.

الذریعة، ۲۳/۱۰-۲۴ و معجم الرجال الفکر فی النجف ۱/۱۶۵.

نسخه ای از آن به ش ۷۶۵۹ - به خط مؤلف در ۱۲۳۹ق - در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

فهرست الفبایی کتابخانه آستان قدس، ص ۲۷۲.

۵۱. ذرایع الانام فی شرح شرایع الاسلام

آخوند ملا احمد ملایری (ق ۱۴هـ).

این کتاب شرح استدلالی مزجی شرایع بوده و به نقل گفتار برخی از فقهای معروف نیز پرداخته است.

نسخه خطی کتاب طهارت آن - نوشته شده در ۱۳۱۰ق - به ش ۳۲۹۵ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی موجود است (نیز نسخه ای از آن به ش ۲۲۶۳ در کتابخانه مسجد اعظم قم موجود است).

فهرست کتابخانه مرعشی، ۷۷/۹؛ فهرست کتابخانه مسجد اعظم، ص ۱۹۸.

۵۲. زبدة الاحكام في شرح شرايع الاسلام = تحفة الاسلام

میرزا عبدالحسین بن ابوالحسن تبریزی (ق ۱۳هـ) - از شاگردان صاحب جواهر - شرح استدلالی مزجی شرایع بوده و از آن کتاب‌های طهارت، صلاة، صوم و نکاح برآمده و کتاب صلاة آن، که به خط مؤلف است و در ۱۲۷۸ق پایان پذیرفته، به ش ۷۳۸۶ در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی موجود است. فهرست کتابخانه مرعشی، ۱۸۸/۱۹.

۵۳. زينة الشرايع

سیدمحمد بن جعفر حسینی قزوینی. این کتاب شرحی ناقص و پاکنویس ناشده بر شرایع بوده و نسخه اصل آن نزد مولوی حسن یوسف در کربلا یافت می‌شده است. الذریعة، ۹۳/۱۲.

۵۴. سبيل السلام في شرح شرايع الاسلام

مولی محمدرفیع بن عبدالمحمد کزازی نجفی (م بعد ۱۳۰۰ق) - از بزرگان شاگردان آیت‌الله العظمی میرزا حبیب‌الله رشتی. این کتاب در چندین جلد درباره طهارت، نماز مسافر، زکاة، قضاء و شهادات، نکاح و غیر این‌ها بوده و در کتابخانه دامادش مرحوم آقا سید ابوالقاسم اشکوری بوده است. الذریعة، ۱۳۴/۱۲.

۵۵. سفينة الاحكام في شرح شرايع الاسلام

ملا محمد صالح بن مختار رودباری (ق ۱۳هـ). شرح استدلالی مزجی متوسطی، با نقل گفتار فقهای قدیم است. شرح کتاب قضا و شهادات آن - که به خط مؤلف در ۱۲۷۱ق پایان پذیرفته - به ش ۴۱۴۰ در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی موجود است. فهرست کتابخانه مرعشی، ۱۵۸/۱۱-۱۵۹.

۵۶. الشارح في شرح الشرائع

شیخ محمد طاهر کاظمی دزفولی (۱۲۳۰-۱۳۱۵ق).
معجم رجال الفكر في النجف ۵۳/۱.

۵۷. شوارع الاحكام في شرح شرايع الاسلام

شیخ علی بن شیخ عبدالحسین طریحی نجفی (م ۱۳۳۳ق).
این کتاب شرح برخی از فصل‌های شرایع بوده و از جلد اول آن در ۱۳۱۵ق فراغت جست و نسخه اصل آن در کتابخانه آل طریحی، در نجف اشرف موجود است.
الذریعة، ۲۳۶/۱۴؛ معجم رجال الفكر في النجف ۸۳۷/۲.

۵۸. ضياء الاحكام لتحقيق شرايع الاسلام

شیخ طاهر بن عبدعلی حجامی (۱۲۰۰-۱۲۷۹ق).
نسخه اصل آن - به خط مؤلف، شرح کتاب طلاق - ضمن مجموعه ش ۲۰۴۶ در کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام - نجف اشرف - موجود است.
مجله تراثنا، ش ۸۶، ص ۲۱۲.

۵۹. شوارع الاعلام في شرح شرايع الاسلام

میرزا محمدحسین حائری شهرستانی (م ۱۳۱۵ق).
این کتاب در سه مجلد است و شرح طهارت، صلوة، زکوة، خمس، صوم - و شاید حج - شرایع بوده و در کتابخانه اش در کربلا بوده است.
نسخه ای خطی از آن به ش ۲۴۸ ج در کتابخانه دانشکده حقوق دانشگاه تهران موجود است.
فهرست کتابخانه، ص ۳۹۴؛ الذریعة، ۲۳۶/۱۴.

۶۰. شوارع الاعلام في شرح شرايع الاسلام

سید محمد بن سیدهاشم هندی غروی (۱۲۴۲-۱۳۲۳ق) داماد صاحب جواهر.
این کتاب در چندین جلد بوده و به شرح طهارت، زکاة، مضاربه، حج و وقف و صدقات پرداخته و تدوین آن از سال ۱۲۶۲ تا ۱۳۰۱ق به طول انجامیده و نسخه خطی آن در کتابخانه فرزندش علامه سیدرضا هندی بوده است.
الذریعة، ۲۳۶/۱۴.

۶۱. شوارع السلام الي شرايع الاسلام = شوارع الشرايع

سيدحسن بن سيد محمدعلي مدرس يزدي (از شاگردان صاحب جواهر)، زنده در (۱۲۵۶ق).

از اين كتاب شرح طهارت، صلات، و ميراث و رضاع، احياء موات، لقطه، صلح، بيع، خمس، زكات برآمده و نسخه خطي آن در مجموعه ش ۱۴۶۹ كتابخانه مرحوم وزيری (يزد) و به ش ۱۳۸۸ و ۸۶۷۰ در كتابخانه دانشگاه تهران موجود است. فهرست كتابخانه وزيری، ۱۱۵۴/۴؛ فهرست دانشگاه، ۷۲/۸ و ۳۸۶/۱۶.

۶۲. الضياء اللامع في شرح الشرايع

سيدعلي بن احمد بن محمدحسن موسوی آل کمال الدين حلي (۱۲۵۵-۱۳۲۲ق). اين كتاب در هفده جلد است و آقاي بزرگ تهراني شرح فصل‌هاي: صيد و ذباجه، حج و طهارت را مشاهده کرده و بر آن تقريظ‌هاي برخي از علمای بزرگ را ديده است. نسخه خطي آن نزد فرزندش - سيدحسين - در نجف موجود است. الذريعه، ۱۲۸/۱۵ و ۳۴۹/۱۸.

۶۳. الطلائع في شرح الشرائع

شيخ نورالدين جزائري (۱۳۲۷-۱۴۰۹ق). اين كتاب در ۱۰ جلد مي‌باشد. المنتخب من اعلام الفكر والادب / ۶۹۲.

۶۴. العروة الوثقى التي لا انفصام لها

شيخ محمد بن يونس شويهي
اين كتاب شرح شرايع است و جلد اول آن - در طهارت - نزد شيخ محمدجواد سماوي بوده است. الذريعه، ۲۵۳/۱۵.

۶۵. غاية المرام في شرح شرائع الاسلام

سيدحسين حسيني طالقاني نجفي (۱۰۸۸-۱۱۶۲). معجم رجال الفكر في النجف / ۸۱۹/۲.

۶۶. غایة المرام في شرح شرایع الاسلام

شیخ مفلح بن حسن صیمری - شاگرد ابوالعباس احمد بن فهد اسدی حلی (م ۸۴۱ق) - این کتاب به شیوه «قال - اقول» بوده و به شرح مبهمات و مشکلات و تردّدات و مسائل اختلافی شرایع پرداخته و در کتابخانه میرزای شیرازی جلد اول آن - که تا پایان کتاب نکاح بوده - نگهداری می شده است.
الذریعة، ۲۰/۱۶.

نسخه خطی آن - از احکام بندگان تا احکام قصاص - به ش ۶۲۵۷ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۲۳۹/۱۶.
(این کتاب در ۲ جلد به چاپ رسید).
چند نسخه خطی دیگر آن عبارت اند از:
ش ۱۵۵ کتابخانه آیت الله گلپایگانی (فهرست کتابخانه، ۱۴۳/۱).
ش ۲۷۹۰ و ۶۵۱۸ کتابخانه آستان قدس (فهرست کتابخانه، ۴۶۸/۵).
ش ۵۸ و ۱۵۳ کتابخانه مسجد گوهرشاد (فهرست کتابخانه، ص ۳۵۵).
ش ۴۲۲۴ کتابخانه مجلس شورای اسلامی (فهرست کتابخانه، ۲۴۳/۱۱) و نسخه های دیگر.
مقدمه ای بر فقه شیعه، ص ۱۶۳.

۶۷. غایة المرام في شرح شرائع الاسلام

شیخ محمدتقی فرشته بن شیخ محمدجعفر طالقانی قزوینی (م ۱۱۸۶ق).

۶۸. الفقه

حاج سیدمحمد حسینی شیرازی (معاصر).
مؤلف محترم، پس از شرح ابواب عروة الوثقی به شرح بقیه ابواب فقهی بر مبنای شرایع پرداخته است. این شرح - عروه و شرایع - در بیش از ۱۴۰ مجلد به چاپ رسیده است و یکی از مفصل ترین دوره های فقهی شیعه و شامل مسائل مستحدثه (اجتماع، اقتصاد، سیاست خانواده) نیز می باشد.

۶۹. فقه الحدود و التعزیرات

سید عبدالکریم موسوی اردبیلی (معاصر)، چاپ قم، مکتبه امیرالمؤمنین علیه السلام، ۱۴۱۳ق، وزیری، ۸۹۵ص.

۷۰. فقه الديات

سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، قم، مکتبه امیرالمؤمنین علیه السلام، ۱۴۱۶ق، وزیری، ۶۵۵ص.

۷۱. فقه الشركة علي نهج الفقه و القانون (همراه با کتاب التأمین)

سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، قم، مکتبه النجات، ۱۴۱۸ق، وزیری، ۵۱۵ص.

۷۲. فقه القضاء

سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۸ق، وزیری، ۷۲۸ص.

۷۳. الفوائد في شرح الشرايع

مولی ابراهیم لاهیجی (ق ۱۳هـ).

جلد اول آن - که مؤلف در ۱۲۵۶ق آن را نگاشته است - نزد مرحوم آیت الله العظمی مرعشی نجفی بوده و اینک به ش ۳۹۵۴ در کتابخانه ایشان موجود است. الذریعة، ۳۵۵/۱۶؛ فهرست کتابخانه مرعشی، ۳۷۷/۱۰.

۷۴. فوائد المرام في شرح شرايع الاسلام

از: مؤلفی ناشناخته.

نسخه خطی آن - تحریر ۱۱۰۷ق - در مدرسه سید محمدکاظم یزدی - در نجف - موجود است.

الذریعة، ۳۵۸/۱۶-۳۵۹.

۷۵. القصاص في ضوء الكتاب و السنة

تقریرات درس: آیت الله العظمی ابوالعالی سید شهاب الدین محمدحسین مرعشی نجفی (۱۳۱۵-۱۴۱۱ق).

نگارش: سید عادل علوی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۱۶، ۱۴۱۹ق، وزیری، ج ۳: ۴۵۶+۴۹۳+۴۵۰ص (ج ۱ و ۲: فی قصاص النفس).

ج ۱: فی الموجب و فی الشروط المعتره فی القصاص.

ج ۲: فی دعوی القتل و فی کیفیت الاستیفاء.

ج ۳: فی قصاص الطرف (این کتاب هنوز به چاپ نرسیده است).

- شرح کتاب الحج نیز در دست چاپ است.

۷۶. القضاء فی شرح شرائع الاسلام

شیخ محمد ازیرجاوی (م ۱۲۸۳ق).

معجم رجال الفکر فی النجف، ۱/۱۱۲.

۷۷. قضاء الاحکام فی شرح قضاء شرایع الاسلام

شیخ محمد علی اجتهادی اراکی (۱۳۵۰-۱۴۱۴ق).

جلد اول این کتاب به سال ۱۳۹۸ق، در قم به چاپ رسیده و بقیه مجلدات آن مخطوط مانده است.

۷۸. القول الجامع فی تحریر فروع الشرایع

حاج شیخ محمد کرمی حویزی اهوازی (معاصر).

از این کتاب شرح مزجی باب طهارت تا پایان وصایا در نه جلد به چاپ رسیده است.

۷۹. کتاب الحج

آیت الله سید حسن طباطبایی قمی (۱۳۲۹-۱۴۲۸ق).

شرح باب حج شرایع بوده و در ۳ جلد به چاپ رسیده است.

اختران فضیلت، ج ۱، ص ۵۴۴.

۸۰. کاشف الابهام عن مسائل شرایع الاسلام

شیخ قاسم بن محمد نجفی - از شاگردان صاحب جواهر و شریک بحث شیخ نوح

جعفری - این کتاب شرح استدلالی مزجی شرایع است و نسخه اصل کتاب تجارت آن

- از احکام خیارات تا احکام بیع سلم- به ش ۲۸۷۳ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی موجود است.

فهرست کتابخانه مرعشی، ۸۱/۸؛ تراجم الرجال، ص ۱۲۰.

۸۱. کشف الابهام عن وجه مسائل شرایع الاسلام

مولی محمدعلی بن مولی مقصودعلی مازندرانی غروی کاظمی (م ۱۲۶۶ق). این کتاب بسیار بزرگ و در بیست مجلد و شرح مزجی شرایع بوده است. ظاهراً نویسنده بزرگوار موفق به شرح تمام شرایع نشده و کتاب خویش را به پایان نرسانیده است. زیرا علامه شیخ آقابزرگ تهرانی جلد شانزدهم آن را - که دربرگیرنده مباحث وقف و سبق و رمایه بوده- در کتابخانه مرحوم سیدحسن صدر و جلد هیجدهم آن را - که در کتابخانه خودش و شرح کتاب نکاح به خط شارح در ۱۲۶۲ق بوده- دیده است. و دو جلد باقیمانده آن نمی تواند شرح تمام کتاب های پس از نکاح باشد.

الذریعة، ۷-۶/۱۸؛ اعیان الشیعة، ۲۷/۱۰.

۸۲. کشف الاسرار فی شرح شرایع الاسلام

حاج مولی حسینعلی بن نوروزعلی تویسرکانی (ح ۱۲۱۶-۱۲۸۶ق) - شاگرد شیخ محمدتقی اصفهانی صاحب هدایة المسترشدين. این کتاب در یازده جلد بزرگ تألیف شده و مؤلف در ۱۲۶۲ق از اتمام آن فراغت جسته است. جلد سوم و چهارم نسخه اصل آن - شرح کتاب زکات، خمس و صوم - که در ۱۲۶۵ق پایان پذیرفته، در کتابخانه مرعشی به شماره ۵۲۴۰ موجود است.

فهرست کتابخانه مرعشی، ۳۵/۱۴؛ الذریعة، ۱۸/۱۸.

بقیه مجلدات آن (شرح: طهارت، صلاة، نماز جمعه و جماعت، و هم زکات و خمس و صوم، کتاب حج، تجارت و بیع، رهن و حجر و ضمان و حواله و کفالت و صلح و شرکت، اجاره و وکالت و وصایا، نکاح و قوف و صدقات، قضاء و شهادت، و میراث) نزد آقای دکتر سیداحمد تویسرکانی (همراه با بقیه تألیفات آن عالم بزرگوار) موجود است. طبق نوشته ایشان، این شرح کامل است و بقیه مجلدات آن در جای دیگر است.

مجله مشکاة، ش ۵۰ (بهار ۱۳۷۵ش)، ص ۲۲۲.

۸۳. کشف الظلام عن وجه شرایع الاسلام

شیخ مولی محسن بن مرتضی اعسم نجفی (م ۱۲۳۸ق) - شاگرد شیخ جعفر کاشف الغطاء - این کتاب شرح مزجی شرایع و شامل تمامی اقوال و فروع و ادله احکام است و یازده جلد از آن - از اول طهارت تا پایان حجر و ضمان و کفالت - در کتابخانه مرحوم شیخ الشریعة اصفهانی بوده است. نسخه خطی کتاب تجارت آن - در چهار جلد - به ش ۶۴۴۷ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی و به ش ۱۱۰۰، ۱۱۰۷ و ۱۲۲۲ در کتابخانه غرب (همدان) موجود است.

فهرست کتابخانه مرعشی، ۵۱/۱۷-۵۲؛ فهرست کتابخانه غرب، ص ۱۷۵، ۲۸۹؛ الذریعة، ۴۰/۱۸-۴۱.

۸۴. کشف الغوامض فی شرح الفرائض

شیخ احمد آل عبدالرسول (م ۱۳۳۱ق).

معجم رجال الفکر فی النجف، ۵۹/۱.

۸۵. کشف الفقه

حاج شیخ ابوالقاسم بن محمدصادق نورائی سدهی اصفهانی (م ۱۳۰۵ق). این کتاب در شش جلد بزرگ و شامل کتب: طهارت، صلوة، صوم، وقف، اجاره، خیارات و قضا بوده است.

در مقدمه آن پس از حمد الهی چنین می نویسد:

... فهذه نکت حررتها علی الشرایع مع الاشارة الى ما استفدنا من الشيخ

الاستاذ...

نسخه اصل آن نزد نواده اش در اصفهان موجود است.

الذریعة، ۵۱/۱۸.

۸۶. کشف القناع عن الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

حاج مولی محمدکاظم همدانی.

شرح مبحث اقرار تا پایان میراث - که از شرح کتاب غضب در ۱۲۵۲ق فراغت

جسته است - در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

الذریعة، ۵۲/۱۸-۵۳.

و نسخه‌ای از آن به ش ۲۶۹۵ در کتابخانه ملی ملک - تهران - موجود است.
فهرست کتابخانه ملی، ۵۹۶/۱.

۸۷. کنز الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

شیخ محمد قاسم بن شیخ محمد نجفی مشهدی (م ۱۲۹۰ق).
ظاهراً نه جلد از این کتاب تألیف شده و از پایان یافتن آن اطلاعی در دست نیست.
الذریعة، ۱۴۳/۱۸؛ معجم رجال الفکر فی النجف، ۱۳۱۴/۳.

۸۸. ثنالی البدایع فی شرح الشرایع

شیخ حسین بن احمد بن محمد آل سمیسم نجفی (م ۱۳۴۰ق).
علّامة تهرانی می‌نویسد:
این کتاب چند جلدی است و در ۱۳۳۳ق تألیف آن را آغاز کرده و در
۱۳۳۹ق از آن فراغت جسته است.
نسخه اصل آن نزد فرزند مؤلف، در نجف بوده است.
الذریعة، ۲۵۸/۱۸.

۸۹. اللوامع فی شرح الشرایع

سیدعلی بن اسماعیل حسینی قزوینی (م ۱۲۹۸ق).
شرح استدلالی بسیار مفصّلی بر کتاب، با عنوان «لامعة-لامعة»، و از تقریرات
درس شیخ انصاری بوده است.
نسخه خطی خلل نماز در مجموعه ش ۵۹۰۵ کتابخانه مرحوم آیت‌الله العظمی
مرعشی موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۲۸۴/۱۵.

۹۰. لوامع الاحکام = لوامع النکات

علامه شیخ محمود میثمی عراقی تهرانی (۱۲۴۰-۱۳۰۸ق).

این کتاب تقریرات درس فقه مرحوم شیخ انصاری (م ۱۲۸۱ق) در چهار جلد و دربرگیرنده تمام تحقیقات فقهی شیخ (به جز طهارت و مکاسب که به قلم استادش نوشته شده بود) است. برخی از مباحث آن عبارت‌اند از:

«صلاة»، «زکاة»، «خمس»، «صوم»، «رهن»، «اجاره»، «نکاح»، «ارث» و...
الذریعة، ۳۵۸/۱۸؛ ریحانة الادب، ۴۳۶/۲.

نسخه‌های خطی متعددی از آن در کتابخانه‌های کشور موجود است. برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: نسخه خطی ش ۷۴۴ تا ۷۴۹ کتابخانه دانشگاه تهران (فهرست کتابخانه، ۱۹۴۳/۵، ۲۰۰۰). نسخه خطی ش ۶۶۵۴-۶۶۵۶ کتابخانه آستان قدس رضوی (فهرست کتابخانه، ۴۸۸-۴۸۷/۵). نسخه خطی ش ۱۴۱۹ و ۲۷۳۴ کتابخانه ملی ملک (فهرست کتابخانه، ۶۲۴/۱). و سه نسخه خطی در کتابخانه غرب (همدان) (فهرست کتابخانه، ص ۱۷۸-۱۷۹). و نسخه خطی ش ۹۵۳۳، ۱۱۶۳۶، ۱۱۵۱۶ کتابخانه آستان قدس رضوی (فهرست الفبایی کتابخانه آستان قدس، ص ۱۷۵، ۴۸۶).

۹۱. نوامع الدرر علی شرایع الاسلام

ملاعلی نصرآبادی استرآبادی

نسخه اصل آن - به خط مؤلف - که شرح کتاب قضاء و شهادت شرایع و مورخ به سال ۱۲۶۶ می‌باشد، نزد این جانب (ناصرالدین انصاری) است. در آغاز آن اجازه اجتهاد آیت‌الله شیخ مهدی کاشف‌الغطاء به مؤلف آمده است.

۹۲. مبانی الأحکام فی شرح شرایع الإسلام

شیخ علی آزاد قزوینی (معاصر).

این شرح، شامل بسیاری از ابواب فقه است.

۹۳. المبانی الجعفریة

شیخ جعفر بن شیخ عبدالحسن بن آیت‌الله العظمی شیخ راضی نجفی، (م ۱۳۴۴ق). این کتاب شرح باب «طهارت» شرایع و در چهار جلد بوده است. عناوین مجلدات آن عبارت‌اند از: ۱. آغاز طهارت تا پایان نواقض وضو ۲. در وضو ۳. در غسل ۴. در تیمم.

این کتاب نزد فرزند مؤلف، در نجف موجود است.
الذریعة، ۴۵/۱۹-۴۶.

۹۴. مجامع الاحکام في شرح شرايع الإسلام

سید محمدتقی - سیدآقا - بن سیدرضا حسینی قزوینی (م ۱۳۳۳ق).
این کتاب شرح شرايع از آغاز طهارت تا پایان بیع و معاملات (طهارت، صلاة، زکاة، خمس، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و متاجر) بوده و نسخه اصل آن در نجف یافت می شود.
الذریعة، ۳۷۴/۱۹ و معجم رجال الفکر في النجف ۳/۹۹۲.

۹۵. مجمع الاحکام

علی محمد بن علی حسینی.
نسخه خطی آن به ش ۱۵۰ در کتابخانه وزیر یزد موجود است.
فهرست کتابخانه، ۱۸۳/۱-۱۸۷.

۹۶. محاضرات في فقه الاماميه

تقریرات درس آیت الله سید محمدهادی حسینی میلانی (۱۳۱۳-۱۳۹۵ق).
شرح کتاب زکات و خمس و شرايع بوده و به چاپ رسیده است.

۹۷. مخازن الاحکام و مقاليد الافهام في شرح شرايع الإسلام

میرزا محمدباقر بن زین العابدین یزدی حایری (م ح ۱۳۰۰ق) - شاگرد صاحب ضوابط - این کتاب شرح مفصل ابواب: طهارت، صلاة، بیع، نکاح، اجاره، وکالت و قضای شرايع بوده و نسخه خطی آن در برخی کتابخانه های کربلا موجود است.
الذریعة، ۱۶۴/۲۰ و ۳-۲/۲۲.
یک نسخه خطی از آن به ش ۳۳ در کتابخانه آیت الله حکیم - نجف - موجود است.
درباره نسخه های خطی، ۴۳۳/۵.

۹۸. مدارک الاحکام في شرح عبارات شرايع الإسلام

از علامه فقیه سیدمحمد بن علی بن حسین موسوی عاملی (م ۱۰۰۹ق)، معروف به صاحب مدارک.

این کتاب یکی از بهترین شروح شرایع به شمار می‌رود. شرح کتاب از آغاز عبادات تا پایان حج (طهارت، صلاة، زکاة، خمس و حج) بوده و شاید به عنوان تکمیل شرح جدش - شهید ثانی - (مسالك الافهام)، این کتاب را نگاشته باشد. زیرا مرحوم شهید در مسالك بخش عبادات را به اجمال و بخش معاملات را به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار داده است. (اعیان الشیعة، ۷/۱۰).
این کتاب چند بار به چاپ رسیده، و اخیراً به وسیله مؤسسه آل‌البیت در قم، تحقیق شده و به صورت زیبایی در هشت جلد به چاپ رسیده است.

۹۹. مدارک الاحکام فی شرح شرایع الإسلام

از سیدمهدی حکیم بن سید صالح حسینی طباطبایی نجفی (م ۱۳۱۲ق) - پدر آیت‌الله العظمی حکیم -

اعیان الشیعة، ۱۵۲/۱۰.

اما مرحوم شیخ آقابزرگ تهرانی نام آن را: معارف الاحکام فی شرح شرایع الإسلام نامیده و می‌نویسد:

جلد اول آن در طهارت و بخشی از صلاة است و نسخه خطی آن نزد فرزندش آیت‌الله حکیم بوده است.

الذریعة، ۱۸۹/۲۱.

۱۰۰. مدارک الاحکام فی شرح شرایع الإسلام

سید محمدجواد ذهنی تهرانی (۱۳۶۷-۱۴۲۳ق).

این کتاب، شرح فارسی شرایع الاسلام و در ۱۰ جلد می‌باشد و به چاپ نرسیده است. اختران فضیلت، ج ۱، ص ۳۷۵.

۱۰۱. مدارک الاحکام فی شرح شرایع الإسلام

مولا محمد مهدی قمشه‌ای نجفی (۱۲۰۵-۱۲۸۱ق).

معجم رجال الفکر فی النجف، ۱۰۰۹/۳.

۱۰۲. المرتقی الی الفقه الارقی (بحث زکاة)

تقریرات درس: آیت‌الله سید محمد حسینی روحانی قمی (۱۳۳۸-۱۴۱۸ق).

نگارش: محمدصادق جعفری (م ۱۴۱۹ق)، چاپ قم، ۱۴۱۷ق، وزیری، ج ۳: ۴۵۰+۴۵۰ص.

و شرح «کتاب الحج»، نگارش: شهید سید عبدالصاحب حکیم (۱۳۶۰-۱۴۰۳ق)، تهران، دارالجلسی، ۱۴۱۹ق، وزیری، ج ۲: ۴۶۱+۴۹۱ص (نیز شرح باب صوم و خمس آماده چاپ است).

۱۰۳. المرغوب في شرايع الإسلام

از محمدمهدی بن علی گیلانی (زنده در ۱۲۵۴ق).
شرح استدلالی متوسطی است همراه با نقل گفتار برخی از فقها.
نسخه اصل آن - کتاب الرهن که در ۱۲۴۸ق نگاشته است - به ش ۲۱۱۶ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۱۲۸/۶-۱۲۹.

۱۰۴. مدارک الاحکام

ملا محمد قمشه‌ای اصفهانی (م ۱۲۸۱ق).
الذریعة، ۳۳۰/۱۳.

۱۰۵. مسالک الافهام في شرح شرايع الإسلام

شهید ثانی، شیخ زین الدین بن علی بن احمد جیبی عاملی (۹۱۱-۹۶۵ق).
این کتاب، به صورت «قال-اقول» به گونه حاشیه بوده و بخش عبادات آن مختصر و قسمت معاملات آن گسترده می‌باشد (که در حقیقت این کتاب و مدارک الاحکام مکمل یکدیگر به شمار می‌روند).
گویند: که مدت نگارش آن نه ماه بوده و در سال ۹۶۴ق، از تألیف آن فراغت جسته است.

این کتاب وسیله مؤسسه‌الوفاء، در بیروت به چاپ رسیده است.

۱۰۶. مشارع الاحکام في شرح شرايع الإسلام = المشارع في

شرح الشرايع.

شیخ محمدطاهر بن محسن دزفولی (۱۲۳۰-۱۳۱۵ق) برادرزاده شیخ اسدالله دزفولی - شاگرد صاحب جواهر -.

نسخه خطی این کتاب در کربلا موجود است.
الذریعة، ۳۱/۲۱.

۱۰۷. مصابیح الظلام في شرح شرایع الإسلام
سید محمد بن علی حسینی خسروشاهی تبریزی (م ۱۳۱۲ق).
الذریعة، ۸۹/۲۱.

۱۰۸. مصابیح الظلام في شرح شرایع الإسلام
علامه سید عبدالله بن محمدرضا شبر حسینی کاظمی (۱۱۸۸-۱۲۴۲ق).
نسخه‌ای از آن - به خط شیخ درویش کاظمی در ۱۲۳۱ق - به ش ۷۹۴۸ در
کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.
فهرست الفبایی کتابخانه آستان قدس، ص ۵۲۲.

۱۰۹. مصباح الاجتهاد
محمد ابراهیم بن بهرام خلیج خرقانی (زنده در ۱۲۴۳ق).
نسخه خطی آن در کتابخانه آستانه حضرت عبدالعظیم: به ش ۳۴۷ و ۳۴۸
موجود است.
فهرست کتابخانه، ۴۷۷.

۱۱۰. مصباح الانام في شرح شرایع الإسلام
شیخ جعفر بن احمد بدیری نجفی (۱۲۸۳-۱۳۶۹ق).
الذریعة، ۱۰۲/۲۱.

۱۱۱. مصباح الظلام في شرح شرایع الإسلام
سید علی داماد بن سید محمد رضوی تبریزی (۱۲۷۵-۱۳۳۶ق)، داماد آیت‌الله
شیخ محمد حسن مامقانی.
الذریعة، ۱۱۲/۲۱-۱۱۳.

۱۱۲. مصباح الفقيه في شرح شرايع الإسلام

آيت الله العظمى علامه حاج آقا رضا همدانی (م ۱۳۲۲ق).

این کتاب شرح مزجی شرايع، و یکی از برترین و گسترده‌ترین شروح آن بوده که از بدو تألیف تاکنون همواره مورد استفاده بزرگان و دانشمندان حوزه‌های علمیه بوده و از آن شرح کتاب‌های طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم و رهن و اجاره برآمده و به چاپ رسیده است.

(ریحانة الادب، ۴/۳۲۶).

مؤلف بزرگوار، هر شب یک صفحه از آن را نگاشته و هنگام صبح بر شاگردان خویش همانند حضرات آیات شیخ علی همدانی، شیخ علی جواهری، حاج شیخ علی قمی، شیخ احمد کاشف‌الغطاء، شیخ محمدحسین کاشف‌الغطاء، سیدمحسن امین عاملی، شیخ ابوالقاسم کبیر قمی، شیخ محمدتقی مقدس تهرانی، شیخ عبدالحسین کاظمی و شیخ آقا بزرگ تهرانی و سید جمال‌الدین گلپایگانی، شیخ محمدحسین غروی اصفهانی و میرزا جواد آقا ملکی تبریزی می‌خوانده و با آنان به بحث و گفتگو می‌پرداخته و گاهی عبارات را تغییر می‌داده است و جان کلام آنکه: این کتاب بسیار پرمغز و پرمحتوا و آکنده از تحقیقات بکر و دقت‌های فقهی و اصولی و تفسیری، حدیثی، ادبی و لغوی و اثری کم‌نظیر است.

الذریعة، ۲۱/۱۱۵-۱۱۶؛ مجله آینه پژوهش، ش ۳۷، ص ۶۹.

۱۱۳. مطالع الانوار المقتبسة من آثار الائمة الاطهار

آيت الله العظمى حاج سيد محمدباقر موسوی شفتی اصفهانی - سيد حجت الاسلام -

(۱۱۷۵-۱۲۶۰ق).

این کتاب شرح بخش‌های «طهارت» و «صلاة» - تا پایان نماز میت - شرايع بوده و در شش مجلد تدوین گردیده است، که عبارت‌اند از: ج ۱. در طهارت؛ ج ۲. افعال نماز؛ ج ۳. قواطع و خلل نماز؛ ج ۴. عدالت و شرایط امام جماعت؛ ج ۵. نماز عیدین؛ ج ۶. نماز میت؛ این کتاب در ۶ جلد رحلی در اصفهان به چاپ رسیده است.

مؤلف بزرگوار، این کتاب را به فارسی نیز به نام: تحفة الابرار المتقط من آثار الائمة الاطهار در آورده، و در سال ۱۴۱۲ق، در اصفهان با تحقیق سیدمهدی رجایی، در دو جلد به چاپ رسیده است (الذریعة، ۳/۴۰۴).

نیز آخوند ملا محمدتقی هروی اصفهانی (م ۱۲۹۹ق) این کتاب را تلخیص نموده، و سپس آن را با نام: کاشف الاستار فی شرح تلخیص تحفة الابرار شرح نموده است. الذریعة، ۲۳۳/۱۷ و ۱۴۲/۲۱-۱۴۳.

۱۱۴. معارج الاحکام فی شرح شرایع الإسلام و مسالک الاحکام

سیدحسین بن امیرابراهیم بن امیرمعصوم حسینی قزوینی (م ۱۲۰۸ق) - استاد سید بحرالعلوم - این کتاب بسیار بزرگ، و از ابتدای عبادات تا انتهای دیات است و مشتمل بر مقدمات سودمند رجالی بسیار - همچون: تلخیص جامع الرواة اردبیلی و مشترکات کاظمی و طریحی - و خاتمه‌ای در چند مبحث - از جمله کتاب‌های مشهور شیعه و احوال مؤلفان آن‌ها و ذکر بسیاری از مشایخ و اساتید خود و پدرش - بوده و نسخه‌های خطی فراوان از آن موجود است. از جمله:

دو جلد از آن به ش ۷۲۵۴ و ۱۱۶۲۶ در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. فهرست الفبایی کتابخانه آستان قدس، ص ۵۳۰.
نسخه‌های متعددی از آن - شامل کتاب‌های: نکاح، طلاق، رهن تا مساقاة - در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۳۷۸/۵ و ۲۸/۷ و ۶۵/۱۴.
نسخه‌های دیگر آن عبارت‌اند از:

نسخه ش ۲۴۴ و ۳۵۷۴ کتابخانه مسجد اعظم (فهرست کتابخانه، ص ۳۷۰).
نسخه ش ۹۹ و ۳۸۹ کتابخانه مدرسه فیضیه (فهرست کتابخانه، ۲۵۷/۱-۲۵۹).
نسخه ش ۷۲۵۴ کتابخانه آستان قدس (فهرست کتابخانه، ۵۰۷/۵).
نسخه ش ۱۶۶۵۰ کتابخانه دانشگاه اصفهان (فهرست کتابخانه، ص ۹۱۶).
نسخه ش ۲۶۹۷ کتابخانه مدرسه شهید مطهری (فهرست کتابخانه، ۵۹۴/۵).
نسخه ش ۳۵۲۶ کتابخانه ملی ملک (فهرست کتابخانه، ۶۹۲/۱).

۱۱۵. معارف الاحکام فی شرح شرایع الإسلام

محمد مهدی ساروی مازندرانی نجفی (م بعد ۱۲۸۲ق).
معجم رجال الفکر فی النجف، ۶۵۹/۲.

۱۱۶. معتمد الاحكام في شرح شرايع الإسلام

شیخ خلف بن شیخ حسن حایری، پایان نگارش: ۱۲۳۲ق.
این کتاب شرح باب «طهارت» شرایع است و نسخه خطی آن در کتابخانه
مدرسه آیت الله بروجردی - نجف - موجود است.
الذریعة، ۲۱/۲۱۱-۲۱۲.

۱۱۷. معتمد الانام في شرح شرايع الإسلام

شیخ محمدصادق بن شیخ محمد - شاگرد شیخ جعفر کاشف الغطاء - اواخر قرن ۱۳
هجری شرح استدلالی مزجی با رد و ایراد اقوال فقیهان می باشد.
نسخه اصل آن (کتاب القضاء) به ش ۲۸۱۱ در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی
نجفی موجود است.
(نیز نسخه ای از آن به ش ۴۳۸ در کتابخانه مسجد گوهرشاد موجود است).
فهرست کتابخانه مرعشی، ۸/۱۳؛ فهرست کتابخانه گوهرشاد، ۴۰۱.

۱۱۸. معيار الاحكام في شرح شرايع الإسلام

سید علی شاه بن سید صفدرشاه رضوی قمی لکهنوی (۱۲۱۷-۱۲۶۹ق).
این کتاب به پایان نرسیده است.
الذریعة، ۲۱/۲۷۷.

۱۱۹. معيار الفقاهة في شرح شرايع الإسلام

شیخ محمدتقی صدیقین اصفهانی (معاصر).
از این کتاب شرح باب «صلاة» شرایع در پنج جلد برآمده و هر پنج مجلد آن در
سال های ۱۴۱۰ تا ۱۴۱۲ق، در قم به چاپ رسیده است.
نیز دو جلد از شرح باب حج آن، به چاپ رسیده است.

۱۲۰. مفتاح الكلام في شرح شرايع الإسلام

سید میر محمدهاشم مرقاتی بن میر عبدالله موسوی خویی (م ۱۳۵۸ق).
از این کتاب شرح ابواب: زکات، خمس و صوم به چاپ رسیده، و شرح
کتاب های طهارت، صلات، و متاجر به چاپ نرسیده اند.
الذریعة، ۲۱/۳۴۲.

۱۲۱. المناظر الناضرة في الاحكام العترة الطاهرة

سید محمدعلی علوی حسینی گرگانی (معاصر).
این کتاب شرح شرایع بوده و از آن کتاب‌های: طهارت (تا احکام جنابت) و صلاة (تا مکان مصلی) و زکاة برآمده است و شرح آن ادامه دارد.
جلد اول این کتاب در مبحث طهارت در ۴۲۴ صفحه، به شرح ۳۶ سطر شرایع چاپ رحلی پرداخته (که این خود نشانگر عمق و فراگیر بودن مباحث کتاب است) و در سال ۱۴۱۲ق، در قم به چاپ رسیده است.

۱۲۲. المنافع العامة (شرح باب «احیاء الموات» شرایع)

میرزاعلی مشکینی اردبیلی، قم، دفتر نشر الهادی، ۱۴۰۷ق، وزیری، ۲۰۲ص.
(از آقای حاج سیدمحسن خرّازی هم شرح «احیاء الموات» به چاپ رسیده است).

۱۲۳. مناهل الحیات في احکام الاموات

تقریرات درس: آیت‌الله حاج سید محمدرضا موسوی گلپایگانی (۱۳۱۶-۱۴۱۴ق).
نگارش: علی کریمی جهرمی.
(این کتاب شرح بخشی از باب طهارت است).

۱۲۴. مناهج الاحکام = مناهج الکلام = مناهج الکلام في شرح

شرایع الإسلام

شیخ عبدالعلی بن امیدعلی گیلانی رشتی - شاگرد سید بجرالعلوم (م ۱۲۱۲ق) -
این کتاب شرح استدلالی مفصّلی با نقل گفتار بسیاری از فقیهان و در چندین مجلد بوده است.
نسخه اصل کتاب طهارت آن - که در ۱۲۲۵ق پایان پذیرفته - به ش ۲۰۰۸ در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی موجود است.
الذریعة، ۳۴۱/۲۲ و ۱۷۳/۲۳-۱۷۴؛ فهرست کتابخانه مرعشی، ۱۱/۶.

۱۲۵. مناهج الهدایة في مباحث الاجارة

تقریر بحث آیت‌الله سیدکاظم شریعتمداری (۱۳۲۲-۱۴۰۶ق)
نوشته: ابوالفضل علمایی تبریزی، چاپ قم، دارالتبلیغ اسلامی، ۱۳۹۵ق، وزیری، ۲۲۸ص.

۱۲۶. منتهی مقاصد الانام فی نکت شرایع الإسلام

علامه حاج شیخ عبدالله بن علامه شیخ محمدحسن مامقانی (۱۲۹۰-۱۳۵۱ق). این کتاب به شرح شرایع از مکاسب تا دیات به گونه مرتب در چندین مجلد پرداخته، و شرح ابواب زکات، خمس، صوم، حج در یک مجلد بزرگ (حدود ۷۹۰۰۰ بیت) در ۱۳۴۸ق، و شرح کتاب‌های طهارت و صلاة در سال ۱۳۴۹ق به چاپ رسیده است.
(این کتاب بر روی هم، شصت و سه جزء می‌باشد).
الذریعة، ۱۳/۲۳.

۱۲۷. منهج الاجتهاد فی شرح الشرایع

شهید ثالث: حاج ملا محمدتقی برغانی (م ۱۲۶۳ق). پایان تألیف: قبل ۱۲۵۸ق.
این کتاب شرح شرایع از آغاز «طهارت» تا پایان «دیات»، در ۲۴ مجلد بوده و نگارش آن مدت ۲۹ سال (۱۲۲۶-۱۲۵۵ق) به درازا کشیده است.
قصص العلماء، ص ۳۰.
نسخه اصل کتاب دیات به ش ۲۳۳۲ در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۳۱۱/۶ و ۸-۷/۷، ۴۲۶، ۲۸۵-۲۸۶.
چند نسخه دیگر آن عبارت‌اند از:
نسخه خطی ش ۱۸۲۹ و ۲۷۹۱ کتابخانه دانشگاه تهران (فهرست کتابخانه، ۴۲۶/۸ و ۱۶۴۲/۱۰).
نسخه خطی ش ۲۰۳ و ۲۰۷ کتابخانه آیت‌الله گلپایگانی (فهرست کتابخانه، ۱۸۱/۱، ۱۸۳).
نسخه خطی ش ۸۱ و ۸۳ و ۹۶ و ۱۰۲ کتابخانه فیضیه (فهرست کتابخانه، ۲۸۱/۱-۲۸۲).
نسخه خطی ش ۱۵۹۷، ۶۶۶۴، ۷۰۵۴ و ۷۲۵۲ کتابخانه آستان قدس رضوی (فهرست الفبایی کتابخانه، ۱۰۸۴).
نسخه خطی ش ۱۶۰۴ کتابخانه مسجد اعظم (فهرست کتابخانه، ص ۲۴۸).

۱۲۸. منهل الغمام في شرح شرایع الإسلام

شیخ عباس بن شیخ حسن بن شیخ جعفر کاشف الغطاء (۱۲۵۳-۱۳۲۳ق).
مجلدی بزرگ از آن در شرح باب متاجر و معاملات، در نجف موجود است.
الذریعة، ۲۰۱/۲۳؛ معجم رجال الفکر فی النجف، ۱۰۴۳/۳.
(در کتاب زندگانی و شخصیت شیخ انصاری، ص ۲۷۷، نام «سهل الغمام» ضبط
شده که اشتباه است).

۱۲۹. موارد الانام في شرح شرایع الإسلام

شیخ عباس بن شیخ علی بن شیخ جعفر کاشف الغطاء (۱۲۴۲-۱۳۱۵ق).
از این کتاب، شرح ابواب: نکاح، غضب، لقطه، احیاء موات، ارث و بخشی از
طهارت آمده و در نجف موجود است.
الذریعة، ۲۱۶/۲۳.

۱۳۰. مواهب الافهام في شرح شرایع الإسلام

آیت الله سید معزالدین مهدی قزوینی حلی (م ۱۳۰۰ق).
این کتاب شرح باب طهارت در شش جلد و در نهایت گستردگی و دقت است.
الذریعة، ۲۳۸/۲۳.
یک نسخه خطی از آن به ش ۳۳ در کتابخانه آیت الله حکیم - نجف - موجود است.
درباره نسخه های خطی، ۴۳۳/۵.

۱۳۱. المواهب العقلية في شرح الاحكام النبوية

سید ابوطالب بن سید عبدالمطلب همدانی (م ۱۲۶۳ق).
شرح کتاب طهارت شرایع است.

۱۳۲. المواهب الغروية

عبدالباقی بن علی موسوی.
نسخه خطی آن به ش ۳۹۱ و ۳۹۲ در کتابخانه آیت الله گلپایگانی موجود است.
فهرست کتابخانه گلپایگانی، ۳۲۵/۱.

۱۳۳. موضح الکلام في شرح شرايع الاسلام

شيخ عبدالحسين بن نعمت طريحي نجفي (۱۲۳۳-۱۲۹۵ق).
الذريعة، ۲۶۸/۲۳.

۱۳۴. ميزان القضاء

سيد حسين موسوي تبريزي.
شرح كتاب قضاء و شهادات شرايع بوده و در قم به چاپ رسیده است.

۱۳۵. ناموس الاحكام في شرح شرايع الإسلام

علامه شيخ حسين بن محمد بزّي عاملی (م ۱۳۴۲ق).
اين كتاب شرح ابواب طهارت، صلاة، زكاة، خمس و صوم بوده و در ۱۳۱۵ق از
آن فراغت جسته است.
الذريعة، ۱۹/۲۴؛ معجم رجال الفكر في نجف، ۲۴۲/۱.

۱۳۶. نتایج الافكار في نجاسة الكفار

تقريرات درس: آيت الله سيد محمدرضا موسوي گلپايگانی (۱۳۱۶-۱۴۱۴ق).
نگارش: علي كريمي جهرمي، قم، دارالقرآن الكريم، ۱۴۱۳ق، وزيري، ۲۴۸ص.

۱۳۷. النتائج البدایع في شرح الشرايع

فقيه بزرگ شيخ محمدحسين بن علي طالقاني قزوینی (م ۱۲۸۱ق) - از بزرگان
شاگردان صاحب جواهر-
از اين كتاب بيشتري ابواب فقه برآمده، و مؤلف آن را به نام: النتيجة البدیعة في
فروع علم الشريعة تلخيص نموده است.
الذريعة، ۴۶-۴۵/۲۵.

۱۳۸. نظام الارث في الشريعة الاسلامية الغراء

تقريرات درس: حاج شيخ جعفر سبحانی.
نگارش: سيد محمدرضا بيغمبرپور کاشانی، قم، مؤسسه امام صادق عليه السلام، ۱۴۱۵ق،
وزيري، ۴۵۶ص.

۱۳۹. نظام الطلاق في الشريعة الاسلامية الغراء

تقریرات درس: حاج شیخ جعفر سبحانی.
نگارش: سیف‌الله یعقوبی اصفهانی، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام، ۱۴۱۴ق، وزیری،
ص ۴۲۵.

۱۴۰. نظام القضاء و الشهادة في الشريعة الاسلامية الغراء

جعفر سبحانی، قم، مؤسسه الامام الصادق علیه السلام، ۱۴۱۸ق، وزیری، ج: ۲،
ص ۴۸۵+۵۶۵.

۱۴۱. نظام النكاح في الشريعة الاسلامية الغراء

جعفر سبحانی، قم، مؤسسه الامام الصادق علیه السلام، ۱۴۱۶ و ۱۴۱۷ق، وزیری، ج: ۲،
ص ۴۱۰+۵۰۰.

۱۴۲. نفحات الالهام في شرح شرايع الإسلام

شیخ عبدالحسین بن علی بن محمد برغانی قزوینی (م ۱۲۹۲ق)، داماد ملا صالح
برغانی. شرح مزجی استدلالی مختصری بوده است.
شرح کتاب حج آن به خط مؤلف در ۱۲۷۰ق، در کتابخانه آیت‌الله العظمی
مرعشی نجفی، به ش ۱۵۱۷ موجود است.
فهرست کتابخانه مرعشی، ۳۱۸/۴؛ الذریعة، ۲۴/۲۴۷.

۱۴۳. النور الساطع في شرح الشرايع

نام مؤلف شناخته نشده است.
جلد پنجم این کتاب، که در ۱۲۵۶ق نگاشته شده، از خُلع تا پایان کتاب نذر
بوده و در آخر چنین نوشته شده است: جلد ششم به شرح ابواب: صید و ذباحتها تا
انتهای دیات اختصاص دارد.
الذریعة، ج ۳۳۱/۱۳ و ۳۶۹/۲۴.

۱۴۴. نهج الانام الى مدارك الاحكام في شرح شرايع الإسلام

علامه شیخ قاسم بن محمد بن احمد آل ابی‌جامع نجفی (م ۱۲۳۷ق).

این کتاب شرح ابواب طهارت و متاجر بوده است.
الذریعة، ۴۱۰/۲۴-۴۱۱.

۱۴۵. ودایع الاحکام فی شرح شرایع الاسلام

سید زین العابدین بن حسین طباطبایی.
نسخه خطی آن در کتابخانه دانشکده حقوق - تهران - به ش ۱۴۲ - ب موجود است.
فهرست کتابخانه، ص ۵۰۲.

۱۴۶. ودائع النبوة

آیت الله علامه شیخ هادی تهرانی (م ۱۳۲۲ق).

۱۴۷. وقایة الافهام فی شرح شرایع الإسلام

شیخ محمد بن مهدی حمیداوی عکام نجفی (م ۱۲۷۱ق).
بر آن تقریظ آیات عظام: شیخ حسن کاشف الغطاء و شیخ محسن خنفر دیده می شود.
الذریعة، ۱۳۳/۲۵.

۱۴۸. هدایة الابرار فی شرح شرایع الاسلام

سیدحسن حسینی کاشانی (م ۱۳۴۲ق).
تقباء البشر، ۳۸۱/۱ و معجم رجال الفكر فی النجف، ۱۰۳۰/۳.

۱۴۹. هدایة الاعلام الی مدارک شرائع الاسلام

حاج سیدتقی طباطبائی قمی (متولد: ۱۳۴۱ق).
شرح باب قضاء و شهادات شرایع است.
قم، مکتبه محلاتی، ۱۴۲۵ق، وزیری، ۴۲۳ص.

۱۵۰. هدایة الانام فی شرح شرایع الاسلام

شیخ محمدحسین کاظمی (م ۱۳۰۸ق)، از بزرگان شاگردان صاحب جواهر.
این شرح کتاب جامع و گسترده و فراگیر گفتار بزرگان بوده و از آغاز
«طهارت» تا پایان «قضا و شهادات» نگاشته شده و نسخه خطی دو جلد از آن، در
کتابخانه آستان قدس رضوی، به ش ۸۰۹۹ و ۸۱۰۱ موجود است.

الذریعة، ۱۷۳/۲۵-۱۷۴؛ فهرست الفبایی کتابخانه آستان قدس، ص ۱۰۷۴، ۱۰۷۶.
دو کتاب طهارت و صلاة آن در سال ۱۳۳۱ق، در نجف به چاپ رسیده است.
معجم المطبوعات النجفیه، ص ۳۸۵.

۱۵۱. ینابیع الاحکام فی شرح شرایع الإسلام

شیخ خلیل بن ابراهیم عاملی (۱۲۸۳-۱۳۴۰ق).
از آن شرح ابواب طهارت و نکاح در چهار جلد آمده است.
الذریعة، ۲۸۶/۲۵-۲۸۷.

- برای استفاده هرچه بیشتر خوانندگان گرامی، به فهرستی از شروح چاپی و موجود شرایع، به تفکیک کتاب‌های فقهی اشارتی می‌کنیم. امید است در آینده‌ای نه چندان دور، بقیه شروح از زوایای کتابخانه‌ها به در آمده و به چاپ رسند.
۱. کتاب طهارت: جواهر الکلام، حقائق الفقه، الدرّة الحائریة، ذرایع الاحلام، القول الجامع، مدارک، مسالک، مصباح الفقیه، مطالع الانوار، المناظر الناضرة، منتهی مقاصد الانام، نتایج الافکار، هدایة الانام (۱۱ شرح).
 ۲. کتاب صلاة: جواهر، حقائق الفقه، ذرایع الاحلام، القول الجامع، مدارک، مسالک، مصباح الفقیه، مطالع الانوار، معیار الفقاهة، منتهی مقاصد الانام، هدایة الانام (۱۱ شرح).
 ۳. کتاب زکاة: جواهر، حقائق الفقه، القول الجامع، محاضرات، مدارک، المرتقی الی الفقه الارقی، مصباح الفقیه، مفتاح الکلام، منتهی مقاصد الانام (۹ شرح).
 ۴. کتاب خمس: جواهر، حقائق الفقه، ذرایع الاحلام، القول الجامع، محاضرات، مدارک، مصباح الفقیه، مفتاح الکلام، منتهی مقاصد الانام (۹ شرح).
 ۵. کتاب صوم: جواهر، حقائق الفقه، ذرایع الاحلام، القول الجامع، مدارک، مصباح الفقیه، مفتاح الکلام، منتهی مقاصد الانام (۸ شرح).
 ۶. کتاب حج: جامع المدارک، جواهر، حقائق الفقه، کتاب الحج، القول الجامع، معیار الفقاهة، المرتقی الی الفقه الارقی، منتهی مقاصد الانام (۸ شرح).
 ۷. کتاب قضاء: اسس القضاء و الشهادة، الالتقاط فی الفقه، تحلیل الکلام، جواهر،

حقائق الفقه، الفقه، فقه القضاء، قضاء الاحكام، القول الجامع، ميزان القضاء، نظام القضاء والشهادة، هداية الانام (١٢ شرح).

٨. كتاب اجاره: الالتقاط في الفقه، جواهر، حقائق الفقه، القول الجامع، مصباح الفقيه، مناهج الهداية (٦ شرح).

٩. احياء موات: جواهر، حقائق الفقه، الفقه، المنافع العامة (٤ شرح).

١٠. شركت: جواهر، الفقه، فقه الشركة، القول الجامع (٤ شرح).

١١. نكاح: جواهر، حقائق الفقه، الدرّة الحائرية، نظام النكاح (٤ شرح).

١٢. طلاق: جواهر، حقائق الفقه، الدرّة الحائرية، نظام الطلاق (٥ شرح).

١٣. ارث: جواهر، تشريح الاحكام، الفقه، مسالك، نظام الارث (٥ شرح).

١٤. حدود: اساس الحدود و التعزيرات، جواهر، الدر المنضود، الفقه، فقه الحدود و التعزيرات (٥ شرح).

١٥. قصاص: جواهر الكلام، الفقه، فقه القصاص، القصاص في ضوء الكتاب و السنّة (٤ شرح).

١٦. ديات: جواهر الكلام، الفقه، فقه الديات (٣ شرح).

١٧. بيع: جواهر، الدرّة الحائرية، الفقه (٣ شرح).

١٨. غصب: الالتقاط في الفقه، جواهر، الفقه (٣ شرح).

دوره های فقه:

١. اساس الاحكام (صلاة، صوم، وقف، ضمان، نكاح، رضاع، قضاء و شهادات، غصب، اجاره، بيع و خيارات).

٢. الالتقاط في الفقه (طهارت، صلاة، زكات، خمس، صوم، حج، اجاره، قضا، غصب، رهن، وقف، احياء موات، صيد و ذباجه).

٣. انوار الفقاهة (صلاة، صوم، حج).

٤. بدايع الاحكام (طهارت، صلاة، زكات، خمس، صوم، متاجر، قضا، غصب، صيد و ذباجه).

٥. جامع الجوامع (طهارت، صلاة، زكات، خمس، صوم، حج).

۶. جواهر الکلام (دوره کامل).
۷. حقائق الفقه (دوره کامل).
۸. الدرّة الحائریة (طهارت، نکاح، طلاق، بیع).
۹. دلائل الاحکام (دوره کامل).
۱۰. ذرایع الاحکام (طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم، حج).
۱۱. زبده الاحکام (طهارت، صلاة، صوم، نکاح).
۱۲. سبیل السلام (طهارت، صلاة، مسافر، زکات، قضاء و شهادت، نکاح، طلاق).
۱۳. شوارع الاعلام (طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم، حج).
۱۴. شوارع الاعلام (طهارت، زکات، حج، مضاربه، وقف، صدقات).
۱۵. شوارع الاعلام (طهارت، صلاة، زکات، خمس، صلح، بیع، احياء موات، ارث، لقطه).
۱۶. الضیاء اللامع (طهارت، حج، صید و ذباجه).
۱۷. الفقه (دوره کامل).
۱۸. القول الجامع (دوره کامل).
۱۹. کشف الابهام (طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم، حج، قضاء، متاجر، الی نکاح).
۲۰. کشف الاسرار (طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم، حج، جهاد، متاجر، رهن، حجر، ضمان، صلح، شرکت، مضاربه، مزارعه، مساقات، وديعه، اجاره، وکالت، وقف، سبق و رمایه، وصایا، نکاح، طلاق، ظهار و لعان، اقرار، ایمان، نذر، صید و ذبائح، اطعمه و اشربه، غصب، شفعه، احياء موات، لقطه، میراث).
۲۱. کشف الفقه (طهارت، صلاة، صوم، وقف، اجاره، خيارات، قضا).
۲۲. لوامع الاحکام (صلاة، زکات، خمس، صوم، رهن، اجاره، نکاح، ارث).
۲۳. مبانی الاحکام (دوره کامل).
۲۴. مجامع الاحکام (طهارت، صلاة، زکات، خمس، حج، جهاد، متاجر).
۲۵. مخازن الاحکام (طهارت، صلاة، بیع، نکاح، اجاره، وکالت، قضا).
۲۶. مدارک الاحکام (طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم، حج).

٢٧. المرتقى الى الفقه الارقى (زكات، خمس، صوم، حج).
٢٨. مسالك الافهام (دورة كامل).
٢٩. مصباح الفقيه (طهارت، صلاة، زكات، خمس، صوم، رهن، اجاره).
٣٠. معارج الاحكام (دورة كامل).
٣١. مفاتيح الكلام (طهارت، صلاة، زكات، خمس، صوم، متاجر).
٣٢. المناظر الناضرة (طهارت، صلاة، زكات).
٣٣. منتهى مقاصد الانام (دورة كامل).
٣٤. منهج الاجتهاد (دورة كامل).
٣٥. موارد الانام (طهارت، نكاح، غضب، لقطه، احياء موات، ارث).
٣٦. ناموس الاحكام (طهارت، صلاة، زكات، خمس، صوم).
٣٧. نتايج البدايع (بيشتر ابواب فقه).
٣٨. النور الساطع (دورة كامل).

